

Shahid Bahonar
University of Kerman

The Origin of the Unusual Birth of the Hero in the Legends of Khur and Biabank

Fatemeh Rafat¹ | Akbar Shayanseresht^{2✉} | Ebrahim Mohammadi³ | Hamed
Nowruzi³

1. PhD Student, Department of Persian Language and Literature, University of Birjand, Birjand, Iran. E-mail: f.rafat@birjand.ac.ir
2. Associate Professor, Corresponding author, Department of Persian Language and Literature, University of Birjand, Birjand, Iran. E-mail: ashamiyan@birjand.ac.ir
3. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Birjand, Birjand, Iran. E-mail: emohammadi@birjand.ac.ir
4. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Birjand, Birjand, Iran. E-mail: hd_noruzi@birjand.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 22 September 2023
Received in revised form 26
November 2023
Accepted 31 May 2024
Published online 24 June 2024:

Keywords:

archetype,
folk tales,
unconventional birth,
khur and biabanak.

ABSTRACT

Purpose: The amazing, miraculous and unconventional birth of the hero is a very important element in the beginning of folk stories, which starts the story with a prophecy about the fate of the character or the description of his characteristics, which is a sign of the presence of the hero in the story. This research shows that the birth of the hero in a number of legends of Khur and Biabank has a mythological aspect.

Method and Research: The present research examines and analyzes the archetype of the miraculous birth of the hero in some folk legends of Khur and Biabank in a descriptive-analytical way.

Finding and Conclusion: In these stories, the hero is usually born to prominent parents, sometimes the hero is a prince. Often, the birth of a hero and the process of his growth and development are accompanied by many problems, difficulties and obstacles. In general, among the various forms of the miraculous birth of the hero in the legends of Khur and Biabank, we can mention birth with plant origin, birth without parents, birth with one origin, incomplete birth, birth from a non-human, birth in the form of an animal-human, and birth with a child's vow. The tree pointed.

Cite this article: Rafat, Fatemeh , Shayanseresht, Akbar., Mohammad., Ebrahim & Hamed Nowruzi. (2024). The origin of the unusual birth of the hero in the legends of Khur and Biabank. *Journal of Iranian Studies*, 23 (45), 115-134. <http://doi.org/10.22103/JIS.2024.22228.2538>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Folk legends that are created by the primitive human mind and are always passed from one generation to another, are a representation of secrets, wishes, ways of thinking, spiritual needs, fears and hopes of man throughout history, and traditional, sociological and mythological values. Themes) recounts the past of different nations. The study of these myths and legends, which are rooted in the culture of a nation, confronts today's people with those beliefs and rituals that have become immortal through stories and legends. In these stories, the mythological roots of the formation of beliefs and the relationship between the inner world of the human being become possible with a new interpretation and understanding of the situations and mythological characters. The upcoming research analyzes the archetype of the miraculous birth of the hero in some general legends of Khur and Biabank. Khur and Biabank, which is a city in Isfahan province, is considered one of the ancient and civilized regions of Iran and is full of rich and fruitful folk tales. In this region, about 114 folk tales have been collected in written form.

Methodology

Archetypal criticism is one of the new types of literary criticism, which has its roots in psychological criticism, and its dimensions and types are examined in the literary texts of the T horizons. For this purpose, first of all, the available books on the legends of Khur and Biabank were collected and studied. And then among them the legends in which the hero had an unconventional birth were selected and classified. The important point is that these wonderful stories are a representation of the cultural heritage of each society and are rooted in the collective unconscious. Therefore, by systematically studying these legends, one can get to know the hidden angles of a nation's beliefs and thoughts and realize the truths hidden behind them. The amazing, miraculous and unconventional birth of the hero is a very important element in the beginning of popular stories, which starts the story with a prophecy about the character's fate or describing his attributes, a sign of the hero's presence in the story. This research shows that the birth of the hero in a number of legends of Khur and Biabank has a mythological aspect. Some of the folk tales of this region have been able to show the mood of the past, the way of life, the way of thinking and the intellectual tendency of the people of this country, although the identity of all the writers and narrators of these works is not clear to us. One of the most frequent motifs in a significant number of legends of this ancient land is the Birth of the Hero, which tells about the personification of this motif; The present research examines and analyzes the archetype of the miraculous birth of the hero in some general legends of Khur and Biabank in a descriptive-analytical way. Also, similar examples in legends of other places are also given in the table with the source. Khur and Biabank, which is a city in the province It is Isfahan, it is considered one of the ancient and civilized regions of Iran and is full of rich and fruitful folk tales. In this region, about 114 folk tales have been collected in written form. In these stories, the hero is usually born of prominent parents, sometimes the hero is a prince. Often, the birth of a hero and the process of his growth and development are accompanied by many problems, difficulties and obstacles. Such centrality of the hero's birth in these legends can be seen as a representation of a philosophical question about the origin of existence, which has always been a mental concern of mankind and has a global dimension and has been reflected in the legends of the world in various ways.

Discussion

The hero in mythological stories has a typical and repetitive birth. In these legends, the hero is sometimes the son of the king and sometimes he is born of a poor mother, who in any case has amazing and unique strength and characteristics. This way of birth can be found in many

folk tales such as Khur and Biabank legends. In some stories of Khur and Biabank, sometimes the birth of the hero is accompanied by obstacles and problems, and sometimes a king or a poor person who wishes to have a child gets a child by eating an apple on the advice of a dervish. This child, who is known as the hero later in the story, is sometimes half and incomplete; Like the legend of "Pea", which is also known as "Bandangsheti", "Nakhodi", and "Fasqli". The important point is that despite all the flaws, this hero has a lot of power and surprises the audience with his clever actions in the story. Although these heroes are weak and their birth is accompanied by defects, they are clever and have God-given intelligence and intelligence, and thus a weak person becomes the center of the story and plays an active role in the story. The plant of descent in the legend of "Peanut" and the birth of the hero in the case of marriage. with a special girl In the legend of the fruit tree, one of the legends of Khur and Bibankak, the birth without father and mother is seen in the legend of "Wooden Man" and the birth of a non-human child in the legend of "The Old Man and the Lioness"

Conclusion

By studying the legends and popular stories of Khur and Biabank, we can conclude that in some of these legends, the birth of the hero is unusual and surprising, and it has a mythical dimension. In fact, the miraculous birth of the heroes at the beginning of the legends of this region can be considered a kind of braat al-Esthalal, which tells about his supernatural personal existence and his wonderful future. These heroes, some of whom were abandoned as children, are often highly intelligent and possess prodigious abilities, especially in combat. The heroes of Khur and Desert legends, like their global counterparts, are always exposed to grief, confusion, malice or jealousy, and often have a tense relationship with their parents. In general, the examples of unconventional birth of the hero in the stories of Khur and Biabank include the theme of the hero's birth, birth with a plant or animal origin, the hero's birth with the king's marriage to a special girl, birth without parents, birth with one origin, birth with an imperfect appearance.

بن‌مایه تولد نامتعارف قهرمان در افسانه‌های خور و بیابانک

فاطمه رفعت^۱ | اکبر شایان‌سرشت^۲ | ابراهیم محمدی^۳ | حامد نوروزی^۴

۱. دانشجوی دکتری، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه: f.rafat@birjand.ac.ir
۲. نویسنده مسئول، دانشیار، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه: ashamiyan@birjand.ac.ir
۳. دانشیار، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه: emohammadi@birjand.ac.ir
۴. دانشیار، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. رایانامه: hd_noruzi@birjand.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

زمینه/هدف: تولد شگفت، معجزه‌آسا و نامتعارف قهرمان، بن‌مایه‌ای بسیار مهم در آغاز داستان‌های عامه است که شروع داستان با پیشگویی درباره سرنوشت شخصیت یا وصف صفات او، براعت استهلالی از حضور قهرمان در داستان است.

روش/رویکرد: پژوهش پیش رو کهن‌الگوی تولد شگفت قهرمان را در برخی از افسانه‌های عامه خور و بیابانک به شیوه توصیفی-تحلیلی بررسی و تحلیل می‌کند.

یافته‌ها/نتایج: این پژوهش نشان می‌دهد که تولد قهرمان در تعدادی از افسانه‌های خور و بیابانک جنبه نامتعارف دارد. در این داستان‌ها، معمولاً قهرمان از والدینی برجسته متولد می‌شود که در مواردی قهرمان شاهزاده است. اغلب به دنیا آمدن قهرمان و روند رشد و پرورش او با مشکلات، دشواری‌ها و موانع بسیار همراه است. در مجموع از اشکال گوناگون تولد شگفت قهرمان در افسانه‌های خور و بیابانک می‌توان به تولد با منشأ گیاهی، تولد بدون پدر و مادر، تولد با یک منشأ یعنی تولد بدون پدر یا مادر، تولد به صورت ناقص، تولد از غیر انسان، تولد به شکل حیوان-انسان و تولد با نذر کودک به درخت اشاره کرد.

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۹/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۱۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۴/۰۴

کلیدواژه‌ها:

کهن‌الگو،

قصه‌های عامه،

تولد نامتعارف،

خور و بیابانک.

استناد: رفعت، فاطمه؛ شایان‌سرشت، اکبر؛ محمدی، ابراهیم و نوروزی، حامد (۱۴۰۳). بن‌مایه تولد نامتعارف قهرمان در افسانه‌های خور و بیابانک. *مجله مطالعات ایرانی*، ۲۳ (۴۵)، ۱۱۵-۱۳۴.

<http://doi.org/10.22103/JIS.2024.22228.2538>

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان..

۱. مقدمه

افسانه‌های عامه که ساخته ذهن انسان بدوی است و همواره از نسلی به نسل دیگر انتقال یافته، باز نمودی از رازها، آرزوها، شیوه تفکر، نیازهای روحی، بیم و امیدهای انسان در طول تاریخ است و ارزش‌های سنتی، جامعه‌شناختی و بن‌مایه‌های اسطوره‌ای (Mythical Themes) رایج گذشته ملل مختلف را بازگو می‌کند. مطالعه این اساطیر و افسانه‌ها که ریشه در فرهنگ یک قوم دارد، انسان امروز را با آن بخش از باورها و آیین‌هایی روبه‌رو می‌کند که از راه قصه و افسانه جاودانه شده‌اند. در این قصه‌ها، ریشه‌های اسطوره‌ای شکل‌گیری باورها و رابطه دنیای درون انسان با آن تفسیر و شناخت تازه‌ای از موقعیت‌ها و شخصیت‌های اسطوره‌ای میسر می‌شود. بنابراین، با بررسی این متون می‌توان به باورها، ارزش‌ها، ضد ارزش‌ها، آرزوهای یک ملت و نیز حقایق تاریخی دست یافت که اغلب این افسانه‌ها حول آن شکل گرفته‌اند.

۱.۱. بیان مسئله

خور و بیابانک که شهرستانی در استان اصفهان است، از نواحی کهن و متمدن ایران به شمار می‌رود و سرشار از قصه‌های عامه پربار و غنی است. برخی از قصه‌های عامه این منطقه توانسته است حال و هوای گذشته، شیوه زندگی، طرز تفکر و گرایش فکری مردم این دیار را به‌خوبی نمایان سازد، حال آن‌که هویت همه نویسندگان و روایت‌کنندگان این آثار بر ما آشکار نیست. یکی از بن‌مایه‌های پرتکرار در تعداد قابل‌توجهی از افسانه‌های این سرزمین کهن، چگونگی تولد قهرمان (the Birth of the Hero) است که از تشخیص‌یافتگی این بن‌مایه حکایت دارد؛ چراکه از نظر سبک‌شناسی، هر چیزی که تکرار شود، حساسیت مخاطب را برمی‌انگیزد و از معنا و مقصودی پنهان در ورای این تکرار حکایت دارد. در واقع، این عناصر تکرارشونده، نشانه‌هایی هستند که بررسی آن‌ها به درک و کشف چیزی فراتر از متن منتهی می‌شود. این پژوهش درصدد است در ادامه به بررسی این‌گونه تولدها در متون افسانه‌ای خور و بیابانک بپردازد و کارکرد کهن‌الگویی (Archetype) آن‌ها را آشکار سازد..

۲.۱. پیشینه پژوهش

درباره تولد نامتعارف قهرمان در افسانه‌های عامه تاکنون مقاله‌ای مستقل نگاشته نشده است، اما کتاب‌ها و مقالات زیر به نوعی با این موضوع در ارتباط هستند:

اتو رانک (Otto Rank) در کتاب «اسطوره تولد قهرمان» (۱۳۹۸) ترجمه مهرناز مصباح، براساس نظریات روانکاوی به تفسیر اسطوره و ادبیات پرداخته و هند و بابل را اولین زادگاه اسطوره‌ها دانسته، سپس تولد اساطیری قهرمانانی چون ادیپ، گیلگمش، کوروش و غیره را بررسی کرده است.

یونگ (C. G. Jung) در کتاب «انسان و سمبل‌هایش» (۱۳۷۷) ترجمه محمود سلطانی، به بررسی ناخودآگاه (Unconscious)، کهن‌الگوها، نمادها و غیره پرداخته و درباره خواب دیدن که مرتبط با صاحب فرزند شدن است، نیز مطالبی ارائه کرده است.

نسرین شکیبی ممتاز و مریم حسینی در مقاله «طبقه‌بندی انواع خویش‌کاری تولد قهرمان در اسطوره‌ها، افسانه‌ها، داستان‌های عامیانه و قصه‌های پریان» (۱۳۹۲) به بررسی تولد قهرمان در اسطوره پرداخته و تولد قهرمان را با رویکرد روان‌شناختی تحلیل و نوع تولد او را در افسانه طبقه‌بندی کرده‌اند.

محمد شکرایی در مقاله «تقدیر قهرمان شدن با تولد نمادین در اسطوره و افسانه» (۱۳۹۲) نیز به انواع متفاوت تولد نمادین در اسطوره‌ها و افسانه‌ها پرداخته و نشان داده این نوع تولد بیانگر تقدیر قهرمانی است.

مریم حسینی و نسرین شکیبی ممتاز در مقاله دیگری با عنوان «اسطوره تولد قهرمان» (۱۳۹۳) با تکیه بر آرای فروید و شاگردش اتو رانک به تحلیل روان‌شناسانه و اسطوره‌شناسانه تولد قهرمان در داستان‌های اساطیری پرداخته و آن‌ها را با روایت‌های عامه مقایسه کرده‌اند. حسن ذولفقاری در مقاله‌ای تحت عنوان «قصه‌شناسی افسانه نیم‌نخودی» (۱۳۹۵) هجده روایت از این افسانه را به همراه بن‌مایه‌های آن ذکر کرده است. همچنین ذولفقاری مقاله دیگری با عنوان «طبقه‌بندی و تحلیل بن‌مایه بی‌فرزندی در منظومه‌های عاشقانه فارسی» (۱۴۰۰) نوشته و معتقد است با به تصویر کشیدن صاحب فرزند شدن دشوار والدین، ذهن مخاطب برای اتفاقاتی که از جانب این فرزندان در ادامه داستان شکل گرفته، آماده و باعث افزایش کنش‌های بعدی می‌گردد.

همان‌طور که ملاحظه شد، همه این پژوهش‌ها به واکاوی مسئله تولد در اساطیر یا بیان ریشه‌های آن پرداخته‌اند و هیچ‌یک بن‌مایه‌های کهن‌الگویی تولدهای نامتعارف در داستان‌های عامه، به‌ویژه داستان‌های عامه خور و بیابانک را طبقه‌بندی نکرده‌اند.

۳.۱. چارچوب نظری و روش‌شناسی پژوهش

نقد کهن‌الگویی یکی از انواع نقد ادبی جدید است که ریشه در نقد روان‌شناختی دارد و بررسی ابعاد و انواع آن در متون ادبی افق‌های تازه‌ای در پژوهش‌های بین‌رشته‌ای گشود و دستاوردهای شگفت‌انگیزی به همراه داشت. در این نوع نقد «که نقدی تأویل‌گر است، رابطه میان دال و مدلول‌های سازنده هر نماد، رابطه‌ای مبتنی بر تکثر ظرفیت‌های معنایی متن است؛ یعنی چندمعنایی را باید مبنای تحلیل کهن‌الگویی متن قرار داد» (قائمی، ۱۳۹۱: ۸۱). این نوع نقد «توجه خود را بر عناصر عام، تکراری و قراردادی در ادبیات استوار می‌کند؛ عناصری را که نمی‌توان آن‌ها را در چارچوب سنت یا تأثیرات تاریخی توضیح داد» (مکاریک، ۱۳۸۵: ۴۰۱). در مجموع، نقد کهن‌الگویی بر این باور استوار است که کهن‌الگوها، تصاویر، شخصیت‌ها، طرح‌های روایی و درون‌مایه‌های نوعی در تمامی آثار ادبی حضور

دارند و شالوده‌ای را برای مطالعه پیوندهای متقابل متون فراهم می‌کنند (همان). کهن‌الگو برگرفته از نظریه ناخودآگاه در مکتب روان‌شناختی یونگ است که شناخت روان را مبتنی بر مضامینی می‌داند که آگاهی از آنها ممکن باشد (یونگ، ۱۳۹۰: ۱۲). او کهن‌الگوها را جزیی از ساختار روان انسان و دربردارنده گذشته‌های دور می‌داند که در ضمیر ناخودآگاه جای گرفته‌اند. از مهم‌ترین این کهن‌الگوها می‌توان به آنیما (Anima)، آنیموس (Animus)، سایه (Shadow) و پیر فرزانه (Sage) اشاره کرد که در مطالعات انجام شده بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند و به بن‌مایه‌هایی چون آفرینش، تولد و مرگ توجه شایانی نشده است.

از بن‌مایه‌های مهم و برجسته اساطیری و کهن‌الگویی در قصه‌های عامه تولد فراطبیعی قهرمان است که در افسانه‌های ملل مختلف دیده می‌شود و ریشه در ناخودآگاه جمعی (Collective Unconscious) بشر دارد. این «قهرمان با ویژگی‌های خاص و در موقعیتی منحصر به فرد تولدی اسطوره‌ای دارد و بار سنگینی از نمادهای اساطیری و کهن‌نمونه‌های نخستین را بر دوش می‌کشد» (شکبلی، ۱۳۹۲: ۱۴۵). در کتاب «انسان و سمبل‌هایش» اسطوره قهرمان اولین مرحله از پیدایش تمایز در روان در نظر گرفته شده است. در این مرحله روان یک دوره چهارگانه را سپری می‌کند که در آن «من» می‌کوشد در برابر حس تمامیت اولیه، به استقلال نسبی دست یابد (یونگ، ۱۳۹۳: ۱۹۳). پرداختن به قهرمان و تولد غیر طبیعی او در آغاز داستان می‌تواند نوعی براعت استهلال باشد که بر شخصی برجسته با ویژگی‌های اسطوره‌ای دلالت دارد. شخصی که از سوی نیروهای ماوراءالطبیعی برای مبارزه‌ای رازآمیز در آینده گزینش شده است. در واقع، زاده شدن معجزه‌آسای قهرمان، یک عنصر داستانی بسیار مهم و یکی از صورت‌های ظهور قهرمان در قصه است که معمولاً با یک پیشگویی درباره سرنوشت او همراه است. این قهرمان «از هنگام تولد و زمانی که نطفه‌اش در زهدان مادر جای می‌گیرد، نیرویی شگفت به او اعطا می‌شود و کل زندگی او به صورت نمایشی باشکوه از معجزات تصویر می‌شود که ماجراجویی بزرگ و مرکزی نقطه اوج آن است» (کمپبل، ۱۳۸۵: ۳۲۴). قهرمان اغلب به‌ویژه در داستان‌های حماسی، فرزند پادشاه یا پدر و مادری مشهور است که با وضعیتی عجیب و متفاوت از افراد عادی به دنیا می‌آید و قدرت مافوق طبیعی دارد. این تولد غیر عادی علل متعددی دارد که برای مثال می‌توان به نازایی طولانی‌مدت مادر، رابطه پنهان پدر و مادر قبل از ازدواج یا نوعی پیشگویی مبنی بر وجود مخاطره‌آمیز قهرمان به‌ویژه برای پدر، اشاره کرد. در این صورت، قهرمان اساطیری دور از چشم دیگران متولد می‌شود و معمولاً پس از تولد از خانواده جدا می‌شود و پس از سپری کردن دوران شگفت و دشوار کودکی دور از خانواده، به هویت خود پی می‌برد و برای طلب حق به سوی خانواده برمی‌گردد.

نکته مهم این است که این داستان‌های شگرف بازنمودی از میراث فرهنگی هر جامعه است و ریشه در ناخودآگاه جمعی دارد. از این‌رو، با مطالعه نظام‌مند این افسانه‌ها می‌توان به شناخت زوایای پنهان باورها و اندیشه یک ملت

دست یافت و به حقایق نهفته در ورای آن‌ها پی برد. این پژوهش با چنین رویکردی به مطالعه افسانه‌های عامه خور و بیابانک می‌پردازد و تولد نامتعارف قهرمان را در این قصه‌ها بررسی می‌کند تا به درکی بهتر از معنا و مقصود ورای این افسانه‌ها دست یابد.

این مقاله به روش توصیف و تحلیل محتوای متن و بر مبنای جمع‌آوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای صورت گرفته است. برای این منظور ابتدا کتاب‌های موجود در مورد افسانه‌های خور و بیابانک جمع‌آوری و مطالعه شد و سپس از بین آن‌ها افسانه‌هایی که در آن‌ها قهرمان تولد نامتعارف داشت، گزینش و طبقه‌بندی شد.

۴.۱. یافته‌های پژوهش

یکی از بن‌مایه‌های پرتکرار در تعداد قابل توجهی از افسانه‌های خور و بیابانک چگونگی تولد قهرمان (the Birth of the Hero) است که از تشخیص یافتگی این بن‌مایه حکایت دارد؛ چراکه از نظر سبک‌شناسی، هر چیزی که تکرار شود، حساسیت مخاطب را برمی‌انگیزد و از معنا و مقصودی پنهان در ورای این تکرار حکایت دارد. در واقع این عناصر تکرارشونده، نشانه‌هایی هستند که بررسی آن‌ها به درک و کشف چیزی فراتر از متن منتهی می‌شود.

مطالعه افسانه‌های عامیانه خور و بیابانک نشان می‌دهد در برخی از این افسانه‌ها تولد قهرمان غیر معمول و شگفت است و بعد اسطوره‌ای دارد. این قهرمانان که تعدادی از آن‌ها در کودکی رها شده‌اند، اغلب بسیار باهوش هستند و توانایی‌های شگرفی به‌ویژه در جنگاوری دارند. قهرمانان افسانه‌های خور و بیابانک چون همتایان جهانی خود همواره در معرض اندوه، عقده، کینه‌ورزی یا حسادت و بهتان دیگران قرار می‌گیرند و اغلب رابطه‌ای تنش‌آمیز با والدین خود دارند. در مجموع، از مصادیق تولد غیرمتعارف قهرمان در داستان‌های خور و بیابانک می‌توان به مضامین تولد قهرمان تولد با منشأ گیاهی مانند افسانه نخود، تولد قهرمان با ازدواج پادشاه با دختری خاص در افسانه درخت چل‌میوه از افسانه‌های خور و بیابانک، تولد بدون پدر و مادر در افسانه آدمک چوبی، تولد با یک منشأ، تولد با ظاهری ناقص این نوع تولد در افسانه‌های خور و بیابانک هم در سه روایت پادشاه نیمه‌کو، نیم‌لنگو و نیم‌چکو آمده است که زن سوم نصف سبب را می‌خورد و فرزندش ناقص متولد می‌شود. تولد از یک والد غیر انسان، تولد به شکل حیوان در افسانه شهر-انسان و تولد قهرمان با نذر به درخت را در افسانه سبزه‌قبا می‌توان مشاهده کرد.

۲. بحث و بررسی

قهرمان در داستان‌های اسطوره‌ای تولدی الگومند و تکرارشونده دارد. در این افسانه‌ها قهرمان گاه فرزند پادشاه است و گاه از مادری فقیر زاده می‌شود که در هر صورت، نیرو و ویژگی‌های شگفت و منحصر به فردی دارد. این شیوه تولد را در بسیاری از داستان‌های عامه چون افسانه‌های خور و بیابانک می‌توان یافت. در برخی از قصه‌های خور و بیابانک گاه تولد قهرمان با موانع و مشکلاتی همراه است. «گاه شاه یا فرد فقیر که آرزو دارد فرزندی داشته باشد، با

خوردن سیبی به توصیه درویش، صاحب فرزند می‌شود. این فرزند که بعدها در قصه به عنوان قهرمان شناخته می‌شود، گاه نیمه و ناقص است؛ مثل افسانه «نخودو» که به نام‌های بندانگشتی، نخودی، فسقلی نیز معروف است» (ذوالفقاری، ۱۴۰۰: ۳۴). نکته مهم این است که این قهرمان با وجود تمام نقص‌ها، قدرت فراوانی دارد و با کارهای زیرکانه خود در قصه، مخاطب را به شگفت می‌آورد. این قهرمانان با اینکه ضعیف هستند و زایششان با نقص همراه است، زیرک و دارای هوش و ذکاوت خدادادی هستند و بدین ترتیب، انسانی ضعیف محور قصه قرار می‌گیرد و نقشی فعال در قصه ایفا می‌کند. در ادامه افسانه‌های خور و بیابانک از منظر تولد قهرمان طبقه‌بندی و ذیل هر یک شواهد متنی آن ارائه می‌شود.

۱.۲. گیاه‌تباری قهرمان

منشأ گیاهی تولد قهرمان از بن‌مایه‌های مرتبط با اسطوره ایزد نباتی است که در قصه‌های عامه بسامد فراوانی دارد. در این داستان‌ها قهرمان گیاه‌تبار پس از گذر از آزمون‌های دشوار به کمال و مرتبه انسانی نایل می‌شود. شاخص‌ترین نمونه گیاه‌تباری قهرمان همان بن‌مایه کهن مشی و مشیانه به عنوان نخستین انسان است که در کتاب «آثارالباقیه عن القرون الخالیه» آمده است: «خدا کیومرث را کشت و دو قطره از پشت او در کوه دامداز واقع در اصطخر چکید. از این دو قطره دو بوته ریواس روید. در آخر ماه نهم اعضای این دو ریواس کامل شد و با هم انس گرفتند. این دو نفر مشی و مشیانه هستند» (بیرونی، ۱۳۸۶: ۱۴۰).

گیاه‌تباری در تولد زردشت نیز به چشم می‌خورد «به روایت دینکرد، امشاسپندان زردشت رابه صورت «مینوی» آفریدند و فروهر او را که دارای دهان و زبان سخنگو و دارای سری گرد بود، در میان او نهادند. اورمزد، جوهر تن او را نیز در عالم مینو آفرید تا آن را بعداً از طریق باد و باران و ابر به گیاهان منتقل کند و سپس از طریق شیر گاوانی که در میان آن گیاهان چرا کرده‌اند، وارد تن پدر و مادرش شود.» (آموزگار و تفضلی، ۱۳۷۰: ۳۸)

منشأ نباتی قهرمان در چند افسانه خور و بیابانک نیز دیده می‌شود. یکی از این افسانه‌ها نخودو است. در قصه نخودو که براساس طبقه‌بندی مارزلف (Ulrich Marzolph) ذیل تیپ (۷۰۰) قرار می‌گیرد، در روایت‌های مختلف آن، کودک بدون پدر و مادر و از گیاه زاده می‌شود. این قهرمان نخست شکل انسانی ندارد و چهره انسانی او بعد آشکار می‌شود. در این قصه فرزند خانواده‌ای فقیر که سال‌ها در آرزوی فرزند به سر برده‌اند، نخودو است:

«روزی روزگاری در ده قشنگی زن و شوهری زندگی می‌کردند که بچه نداشتند و همیشه دعا می‌کردند که خدا بچه‌ای به آن‌ها بدهد. یک روز که زن در خانه نشسته بود، درویشی به خانه آن‌ها آمد و گفت من دعا می‌دهم که شما بچه‌دار شوید. درویش دعا نوشت و چند دانه نخود در دستمالی کرد و به زن گفت این نخودها را به کمرت ببند و همیشه همراهت باشد و زن این کار را انجام داد. یک روز که در مطبخ مشغول پختن نان بود، وقتی تنور را روشن کرد، ناگهان دید از دامنش

بچه می‌ریزد. همه بچه‌ها شروع به سر و صدا کردند و زن همه بچه‌ها را در تنور ریخت و بعد از ریختن بچه‌ها در تنور پشیمان شد و شروع به گریه کرد؛ کاش یکی از بچه‌ها را برای خودم نگه می‌داشتم. ناگاه نیم‌نخودو از زیر هیزم‌ها بیرون آمد و گفت من زنده‌ام» (طباطبایی، ۱۳۸۷: ۱۴۸).

بعد از تولد سراغ پدرش را از مادر می‌گیرد و به نزد پدر می‌رود و پدر به او می‌گوید من از پادشاه طلب‌کارم و به قصر پادشاه می‌رود و در بین راه حیوانات زیادی را در شکم خود جای می‌دهد و در نهایت طلب پدر را از پادشاه می‌گیرد.» (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۳۵۴). افسانه‌هایی مشابه این افسانه در فرهنگ افسانه‌های مردم ایران آمده است که در جدول زیر معرفی می‌گردد:

ردیف	نام افسانه	فرهنگ افسانه‌های مردم ایران
۱	نخودی و دیو	ج ۱۵/صص: ۲۰۱-۲۰۵
۲	نخودو	ج ۱۵/صص: ۱۸۲-۱۸۵
۳	سه برادر	ج ۷/صص: ۳۷۱-۳۷۴
۴	نیم‌نخودک	ج ۱۵/صص: ۱۹۱-۱۹۵
۵	نخودی (۳)	ج ۱۵/صص: ۵۲۴-۵۲۹
۶	چنگ نخودک و یا پرک نخود	ج ۱۹/صص: ۳۸۳-۳۸۹

جدول ۱: تولد قهرمان با منشأ گیاهی در افسانه‌ها

۲.۲. تولد قهرمان در صورت ازدواج پادشاه با دختری خاص

در افسانه درخت چلمیوه از افسانه‌های خور و بیابانک روایت شده است که:

«سه خواهر، با شاه‌عباس روبه‌رو می‌شوند. هرکدام ادعای هنری دارند و خواهر کوچک، ادعا می‌کند در صورت ازدواج با شاه، سر نه ماه و نه روز پسری کاکل‌زری و دندون‌مروارید برایش بیاورم. او مورد مهر قرار می‌گیرد و از شاه آبتن می‌شود و سر نه ماه یک کودک با ویژگی‌های جادویی به دنیا می‌آید. دو خواهر حسود او را درون صندوقی نهاده، به آب می‌سپارند. باغبان کودک را بزرگ می‌کند. قهرمان مراحل دشواری را می‌گذراند تا دوباره بتواند به سوی پدر برگردد. ویژگی‌های جادویی کودک را می‌توان چنین برشمرد: ریختن گل و مروارید از دهان و چشم، توانایی تبدیل خاک به طلا و نقره، داشتن صورت چون خورشید و ماه، مو و کاکل طلا و نقره» (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۳۰۶).

در فرهنگ نمادها آمده است که کاکل نماد تکاپوی فرد برای رسیدن به اوج امکاناتش و نیز نماد چیرگی و فراست شخصیت است (شوالیه و گبران، ۱۳۸۵: ۵۱۹). بنابراین، کاکل طلا داشتن قهرمان را می‌توان براعت استهلالی از نیرو و توانایی‌های شگفت قهرمان دانست.

در روایتی دیگر از این قصه، زن باغبان بعد از گرفتن سبذ حامل کودک از آب با عملی نمادین، کودک را در یقه پیراهن خود فرومی‌برد و بیرون می‌آورد، سپس برایش اسم انتخاب می‌کند. در این قصه تولد نمادین کودک به معنای قهرمانی او در آینده است و ازدواج با دختر خاص را می‌توان نشانی از شناخت آنیما نزد قهرمان و تلاش او در یگانگی با محتویات ناخودآگاه دانست. در جدول زیر نام قصه‌هایی با این بن‌مایه آمده است.

ردیف	نام قصه	فرهنگ افسانه‌های مردم ایران
۱	پسر کاکل‌زری، دختر گیس‌عنبری	ج ۲ / صص: ۲۰۷-۲۰۵
۲	پسر کاکل‌زری	ج ۲ / صص: ۲۰۰-۱۹۵
۳	دندان‌مروارید، گیس‌گلابتون	ج ۵ / صص: ۶۰۵-۶۰۴
۴	خواهران و سگ‌توله	ج ۴ / صص: ۳۹۷-۳۹۴
۵	آب معلق‌زن و اسب چل‌کره	ج ۱۷ / صص: ۴۱-۳۷
۶	سه دده	ج ۱۹ / صص: ۹۴-۹۱

جدول ۲: تولد نامتعارف قهرمان در صورت ازدواج پادشاه با دختری خاص

۳.۲. تولد بدون منشأ پدر و مادر

اغلب تولدهای اساطیری ویژگی‌های معنوی و روحانی دارند و معمولاً تولد قهرمان پیشگویی می‌شود. در این افسانه‌ها انسان آرمانی بودن قهرمان نوعی براعت استهلال داستانی است که همه مظاهر زایمان را باید کهن‌الگوی مادر مثالی دانست. تولد از مادر مثالی بیانگر این است که قهرمان به دنیا آمده به روش غیر طبیعی و براساس تقدیر، زندگی و فرجام قهرمانانه و اسطوره‌ای دارد و آغاز شگفت داستان بیانگر تبلور ویژگی‌های برجسته در وجود آنان است. «کودک در شرایطی به دنیا می‌آید که پدر و مادر هیچ نقشی در تولد او ندارند ... کودک از طبیعت زاده می‌شود، رشد می‌کند» (حسینی و شکیبی، ۱۳۹۲: ۱۵۳) و دارای ویژگی‌های فراطبیعی است که سرشت گیاهی نوزاد بر ایزد نباتی بودن او دلالت دارد.

تولد بدون منشأ پدر و مادر در افسانه آدمک چوبی خور و بیابانک دیده می‌شود و در تیپ (C653) اولریش مارزلف جای می‌گیرد. به گفته طباطبایی در این افسانه، نجار و خیاط و ملا با هم سفر می‌کنند. در بین راه وقتی که ملا و خیاط در خوابند، نجار تنه درختی پیدا می‌کند و با آن آدمک چوبی درست می‌کند و خیاط برای آدمک لباسی می‌دوزد و ملا بعد از نماز خواندن از خدا می‌خواهد که در این آدمک چوبی روح بدمد و به خواست خدا این آدمک دارای روح شد (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۱۰۲). «بن‌مایه جان گرفتن چوب، در اساطیر اسکاندیناوی نیز به چشم می‌خورد. در این افسانه سه ایزد، دو کنده درخت را به شکل انسان می‌تراشند. یکی از ایزدان به او نفس، دیگری، درک و حس و سومی به او گویایی و شنوایی و بینایی می‌بخشد. سپس بر او نام می‌گذارند و بر او لباس می‌پوشانند. این قصه، آفرینش زوج نخستین و گیاه‌تباری آن‌ها را به یاد می‌آورد.» (شوالیه و گربران، ۱۳۸۸: ج ۲: ۷۰۰).

ردیف	نام افسانه	فرهنگ افسانه‌های مردم ایران
۱	ملک‌جمشید	ج ۵ / صص: ۴۲۹-۴۲۵
۲	سیب سخنگو	ج ۱۴ / صص: ۲۵۹-۲۵۴
۳	کچل و دیو	ج ۱۱ / صص: ۲۳۴-۲۲۹
۴	ملک‌محمد ۱	ج ۱۴ / صص: ۲۳۹-۲۳۴

جدول ۳: تولد بدون منشأ پدر و مادر

۴.۲. تولد با یک منشأ

یکی از اشکال تولد نامتعارف، تولد قهرمان بدون داشتن پدر یا مادر است. برای نمونه می‌توان به حضرت مسیح و زئوس اشاره کرد که از مادری باکره متولد شدند. نیروی بارورکننده به گفته کمپبل (Joseph Campbell) گاه برگی است که به صورت اتفاقی بلعیده می‌شود و گاه دانه و وزش نسیم رحم آماده باروری را در زمان مقدر شده، بارور می‌کند (کمپبل، ۱۳۸۵: ۳۱۶).

در این تولد معنای نمادین مادر، اهمیت دارد که اصل زایا و حیات‌بخش است. این نقش کهن‌الگویی مادر، در قصه به شکل تولد فرزند شگفت جلوه می‌نماید.

داستان پیرزن و نخودی در افسانه‌های خور و بیابانک نمونه‌ای از این نوع تولد است. در این افسانه پیرزن دعا می‌کند نخود بزاید و نخودچی درست کند. این آرزو برآورده می‌شود و او تعدادی نخود می‌زاید و هنگام درست کردن نخودچی، نخودها جان می‌گیرند (هنری، ۱۳۵۲: ۱۲).

این بن‌مایه در بسیاری از قصه‌های عامه دیده می‌شود. پدر و مادر که اغلب شاه و ملکه‌اند، تا میان‌سالی فرزند ندارند. در این قصه‌ها مادر با خوردن سیب یا اناری خاص باردار می‌شود و قهرمان به دنیا می‌آید. در فرهنگ نمادها، سیب از مهم‌ترین نمادهای نباتی در طول زندگی اسطوره‌ای و تاریخی بشر است. این میوه به دلیل ارتباط با داستان آدم و حوا و مسئله هبوط از بهشت، در متون مقدس همواره تمایل به زندگی زمینی را نمایان می‌کند (سرلو، ۱۳۸۹: ۵۰۷).

تولد قهرمان با عامل گیاهی در افسانه‌های خور و بیابانک فراوان است که در این میان می‌توان به قصه‌های پادشاه نیمه‌کو، نیم‌لنگو و نیم‌چکو اشاره کرد که در هر سه روایت، زنان پادشاه بچه‌دار نمی‌شوند و درویشی به آن‌ها سیبی می‌دهد و دو زن پادشاه سیب را کامل می‌خورند و بچه‌هایشان سالم هستند. زن سوم نصف سیب را می‌خورد (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۲۰۷).

ردیف	نام افسانه	افسانه‌های مردم ایران
۱	درویش و جادوگر	ج ۵ / صص: ۴۹۱-۴۹۶
۲	شاهزاده اسماعیل	ج ۸ / صص: ۱۹-۳۸
۳	سیب جادو	ج ۷ / صص: ۵۴-۵۹
۴	عقاب جادو	ج ۹ / صص: ۲۱۷-۲۲۱
۵	میر مست خمار	ج ۱۴ / صص: ۶۲۷-۶۳۶
۶	شاهزاده ابراهیم	ج ۸ / صص: ۱۰۷-۱۲۷
۷	سیب سحرآمیز	ج ۱۹ / صص: ۱۱۵-۱۲۷

جدول ۴: تولد با خوردن میوه

ردیف	نام افسانه	افسانه‌های مردم ایران
۱	نخودی	ج ۲ / صص: ۳۵۳-۳۵۵
۲	آنخودک	ج ۱ / صص: ۱۳۱-۱۳۲

۵.۲. محکوم شدن به مرگ قبل از تولد

در این قصه‌ها، پدر، کودک را قبل از تولد به مرگ محکوم می‌کند. این قربانی در روایات یافت شده، دختر است. «در قصه کچلو حاکمی بود که یک پسر داشت و زن حاکم بعد از او همیشه دختر می‌زاید و حاکم دخترها را می‌کشت. یک روز حاکم پسرش را احضار کرد و گفت من به مسافرت می‌روم، اگر مادرت دختر زاید، او را بکش؛ ولی پسر این کار را نکند و پدرش بعد از اطلاع یافتن از این اقدام پسر، او را از خانه طرد کرد» (هنری، ۱۳۵۲: ۲۵).

ردیف	نام قصه	فرهنگ افسانه‌های مردم ایران
۱	بوته گل محمدی و هفت سرو	ج ۱ / صص: ۴۰۷-۴۰۹
۲	دختر پادشاه ۲	ج ۵ / صص: ۱۷۵-۱۷۹
۳	ملک جمشید و دختر پادشاه	ج ۱۶ / صص: ۲۳۵-۲۳۹

جدول ۵: محکوم شدن به مرگ قبل از تولد

۶.۲. تولد با ظاهری ناقص

نوع دیگر از تولدهای شگفت، به دنیا آمدن کودک با ظاهری ناقص و غیر طبیعی است. قهرمان که معمولاً فرزند کوچک پادشاه است، با ظاهری ناقص متولد می‌شود، اما توانایی‌های شگفتی دارد که سبب می‌شود در میان برادرانش او شایسته پادشاهی باشد. قصه‌ها و اسطوره‌های بسیاری با این مضمون وجود دارد. این نوع تولد در افسانه‌های خور و بیابانک هم در سه روایت پادشاه نیمه‌گو، نیم‌لنگو و نیم‌چکو آمده است که زن سوم نصف سیب را می‌خورد و فرزندش ناقص متولد می‌شود.

ردیف	نام قصه	فرهنگ افسانه‌های مردم ایران
۱	نصف‌نی	ج ۱۵ / صص: ۲۲۵-۲۲۸
۲	لت خروسی	ج ۱۵ / ۵۰۳-۵۰۶
۳	مرد خاکسترنشین	ج ۱۳ / صص: ۴۲۳-۴۳۲
۴	پادشاه و هفت فرزند	ج ۲ / صص: ۶۵-۶۸
۵	نیمه‌کون اسب‌سوار	ج ۱۵ / صص: ۵۲۵-۵۲۹

ج ۱۹ / صص: ۵۱۹-۴۲۷	نیمه‌کون	۶
ج ۱۹ / صص: ۴۶۸-۴۷۱	لت پسر	۷

جدول ۶: تولد با ظاهری ناقص

۷.۲. تولد قهرمان با یک والد غیر انسان

در برخی از قصه‌های شفاهی عامه، قهرمان جنگجویی دیده می‌شود که نسبت به هم‌سالان خود نیروی شگفتی دارد. افسانه ازدواج ماده‌شیر و پیرمرد از این نوع است:

«ماده‌شیری به پیرمرد گفت یا با من ازدواج کن و دل مرا به دست بیاور یا دوتکه‌ات می‌کنم. پیرمرد ناچار شیر را به گوشه‌ای برد و دل او را به دست آورد. وقتی می‌خواست برود، ماده‌شیر دست او را گرفت و گفت آمدیم شما رفتی و من بچه‌دار شدم، اسم او را چه بگذارم؟ به او بگویم پدرش کیست؟ پیرمرد اره و تیشه خود را به ماده‌شیر داد و گفت اگر بچه‌ای زاییدی و او روزی سراغ مرا گرفت، بگو این اره و تیشه را بردارد و بیاید فلان جا و فریاد بزند اره و تیشه دارم» (طباطبایی، ۱۳۷۸: ۱۲۵).

جدول ۷: تولد با یک والد غیر انسان

ردیف	نام قصه	افسانه‌های مردم ایران
۱	علی‌میش‌زا	ج ۹ / صص: ۳۲۳-۳۲۳
۲	شیرزاد	ج ۱۴ / صص: ۵۴۴-۵۳۳
۳	لت خروسی	ج ۱۴ / صص: ۵۴۹-۵۴۳

۸.۲. تولد به شکل حیوان-انسان

گاه در افسانه‌ها شاهد تولد قهرمانی به شکل حیوان-انسان هستیم. در افسانه شهر سبز مردی سال‌ها صاحب فرزند نمی‌شود. پس از دعا و راز و نیاز فراوان و دعا گرفتن از درویش، همسرش حامله می‌شود و بعد از نه ماه یک مار می‌زاید (طباطبایی، ۱۳۹۶: ۷۲). بعد که کودک رشد می‌کند، به هیئت انسانی در پوست مار درمی‌آید. این مار از دختر پادشاه و در بعضی روایات از دختر خارکن خواستگاری می‌کند و وقتی جواب رد می‌شنود، پدر دختر را تهدید می‌کند. دختر به ناچار با مار ازدواج می‌کند. مار کاکلی است. خانواده دختر او را آراسته می‌کنند. سپس بر پشت مار کاکلی سوار می‌کنند تا دخترشان را به نزد آقا مار ببرد. در ازای این کار، مار کاکلی دانه‌های گران‌قیمت جواهر را به خانه پیرمرد می‌اندازد.

در واقع، مار کاکلی یا به عبارتی، مار شاخ‌دار وسیله‌ای برای بردن آنیما به سوی خودآگاه (Consciousness) است و شاخ نمودی از پرتو خورشید است. خورشید هم نماد سلطنت و قدرت است. دادن جواهرات به پیرمرد نیز نشانی از قدرت دادن به ناخودآگاه است. از آن جا که مار به خاطر پوست انداختن مظهر حیات دوباره است، نیرویی شگفت دارد و نامیرا است. در باورهای کهن، مار بر روی گنج می‌خوابد و نگهبان آن است. گنج می‌تواند همان رشد و بالندگی انسان باشد.

در این داستان قهرمان انسان-حیوان گویای این واقعیت است که انسان دارای دو بعد معنوی و حیوانی است و باید تعادلی بین آن‌ها برقرار شود. از طرفی، مدار انسان-حیوان بیانگر روند تکاملی انسان نیز است. «نهاد اغلب در شکل حیوان ظاهر می‌شود و این بی‌شبهت به دید روانکاوانه از نهاد نیست که نماینده ماهیت حیوانی ماست» (بتلهایم، ۱۳۸۵: ۹۶). نهاد بنیاد شخصیت است که ویژگی کودکانه انسان را در زندگی حفظ می‌کند. از طرفی، قهرمان حیوان-انسان می‌تواند نمودی از وجود دو بُعدی انسان باشد؛ چراکه در فرهنگ نمادها آمده است حیوان به عنوان نمونه ازلی، نشانه لایه‌های عمیق ناخودآگاه و غریزه و نیز نماد نیروی کیهانی، مادی یا روحی است و سایه، طبیعت حیوانی انسان را نمایان می‌سازد که در ذات خود، نه خیر و نه شر است (شوالیه و گبران، ۱۳۸۲: ۴۱-۴۸).

ردیف	نام قصه	افسانه‌های مردم ایران
۱	میرزا مست خمار و بی‌بی مهرنگار	ج ۱۴ / صص: ۶۴۵-۶۳۶
۲	بی‌بی نگار و می‌سس قبار	ج ۱ / صص: ۲۶۷-۲۶۱
۳	هفت کفش آهنی-هفت عصای آهنی	ج ۱۴ / صص: ۵۱۷-۵۱۴

جدول ۸: تولد به شکل حیوان-انسان

۹.۲. تولد کودک با نذر به درخت

روابط ابهام‌آلود انسان و گیاه از بن‌مایه‌های تکرارشونده در افسانه‌ها است. در اساطیر بسیاری، انسان منشأ گیاهی دارد و پس از مرگ نیز به جهان گیاهان می‌پیوندد. در این میان درخت به دلیل ویژگی بالندگی از روزگار کهن جنبه‌ای اسطوره‌ای داشته و نماد تولد، مرگ و رستاخیز بوده است. برخی اقوام بر این باورند که نزدیکی به درخت و لمس آن، مانند لمس زمین، فرخنده و نیروبخش و بارورکننده است (الیاده، ۱۳۸۹: ۲۹۱).

تولد قهرمان با نذر به درخت در افسانه سبز قبا دیده می‌شود که از افسانه‌های خور و بیابانک است:

«در این قصه زنی نذر می‌کند اگر فرزندش دختر بود، مال درختی باشد. بعد مدتی دختری به دنیا می‌آورد و قولش به درخت را فراموش می‌کند. سال‌ها بعد دختر با چند دختر دیگر به همان‌جا می‌رود و صدایی از او می‌پرسد. جریان را می‌گوید و چون قول مادر را می‌فهمد، گریه و زاری می‌کند، اما مادر دختر را به حمام برده، لباس نو بر تنش کرده، نزد درخت می‌برد. شب دختر تنها و گریان کنار درخت می‌ماند. درخت باز می‌شود و جوان زیبایی دختر را با خود به قصر زمرد می‌برد و به او می‌گوید من شوهرت هستم، اما درباره من با کسی سخن نگو. دختر روزها پیش مادر برمی‌گردد و شب‌ها زیر درخت می‌نشیند. مادر گریان می‌شود و یکی از روزها حقیقت را به مادر می‌گوید. شب می‌بیند کسی نیامد» (طباطبایی، ۱۳۹۶: ۱۲۰).

از نظر روانکاوی، مرد، تصویری موروثی از جنس مخالف در ناخودآگاه دختر است. این تصویر در ادامه قصه با جدایی دختر از مرد و تلاش او برای بازگرداندن او به زندگی تغییر می‌یابد و او با شناخت واقعی از همسر برای ازدواج آماده می‌شود.

ردیف	نام قصه	افسانه‌های مردم ایران
۱	ملک‌محمد	ج ۱۴ / صص: ۳۴۹-۳۴۶
۲	کنار سبز	ج ۱۱ / صص: ۶۰۷-۵۹۹
۳	بی‌بی‌نگار و می‌سس‌قبا	ج ۱ / صص: ۲۶۳-۲۷۰
۴	دختر اولی به تو می‌گم	ج ۵ / صص: ۱۱۱-۱۱۳

جدول ۹: تولد کودک با نذر به درخت

۳. نتیجه‌گیری

مطالعه افسانه‌های عامه خور و بیابانک نشان می‌دهد در برخی از این افسانه‌ها تولد قهرمان غیر معمول و شگفت است و بعد اسطوره‌ای دارد. در واقع، تولد شگفت قهرمانان در آغاز افسانه‌های این منطقه را می‌توان نوعی براحت استهلال دانست که از وجود شخصی ماورای طبیعی و آینده شگفت او حکایت دارند. این قهرمانان که تعدادی از آن‌ها در کودکی رها شده‌اند، اغلب بسیار باهوش هستند و توانایی‌های شگرفی به‌ویژه در جنگاوری دارند. قهرمانان افسانه‌های خور و بیابانک چون هم‌تایان جهانی خود همواره در معرض اندوه، عقده، کینه‌ورزی یا حسادت و بهتان دیگران قرار می‌گیرند و اغلب رابطه‌ای تنش‌آمیز با والدین خود دارند. در مجموع، از مصادیق تولد غیر متعارف قهرمان در داستان‌های خور و بیابانک می‌توان به مضامین تولد قهرمان تولد با منشأ گیاهی یا حیوانی، تولد قهرمان با ازدواج پادشاه با دختری خاص، تولد بدون پدر و مادر، تولد با یک منشأ، تولد با ظاهری ناقص، تولد از یک والد غیر انسان، تولد به شکل حیوان-انسان و تولد قهرمان با نذر به درخت اشاره کرد. این‌گونه محوریت تولد قهرمان را در این افسانه‌ها می‌توان بازنمودی از پرسشی فلسفی درباره منشأ هستی دانست که همواره دغدغه ذهنی بشر بوده است و بعدی جهانی دارد و در افسانه‌های جهان به‌شیوه‌های گوناگون بازتاب یافته است.

یادداشت‌ها

۱. این مقاله مستخرج از رساله دکتری فاطمه رفعت، دانشجوی دانشگاه بیرجند است.
۲. این مقاله از هیچ حمایت مالی نهاد یا مرکز آموزشی و پژوهشی استفاده نکرده است.

منابع

- آموزگار، ژاله و تفضلی، احمد (۱۳۷۰). *اسطوره زندگی زردشت*. تهران: کتابسرای بابل.
- بتلهایم، برنو (۱۳۸۱). *افسون افسانه‌ها*. ترجمه اختر شریعت. تهران: هرمس.
- بیرونی، ابوریحان (۱۳۸۶). *آثار الباقیه عن القرون الخالیه*. ترجمه اکبر داناسرشت. تهران: امیرکبیر.
- درویشیان، علی اشرف (۱۳۸۴). *فرهنگ افسانه‌های مردم ایران*. جلد چهاردهم. تهران: کتاب و فرهنگ.
- درویشیان، علی اشرف (۱۳۸۴). *فرهنگ افسانه‌های مردم ایران*. جلد نوزدهم. تهران: کتاب و فرهنگ.
- درویشیان، علی اشرف (۱۳۸۴). *فرهنگ افسانه‌های مردم ایران*. جلد هفتم. تهران: کتاب و فرهنگ.
- درویشیان، علی اشرف (۱۳۸۴). *فرهنگ افسانه‌های مردم ایران*. جلد یازدهم. تهران: کتاب و فرهنگ.
- درویشیان، علی اشرف (۱۳۸۴). *فرهنگ افسانه‌های مردم ایران*. جلد یکم. تهران: کتاب و فرهنگ.
- درویشیان، علی اشرف (۱۳۸۴). *فرهنگ افسانه‌های مردم ایران*. جلد دوم. تهران: کتاب و فرهنگ.
- درویشیان، علی اشرف (۱۳۸۵). *فرهنگ افسانه‌های مردم ایران*. جلد هشتم. تهران: کتاب و فرهنگ.
- ذوالفقاری، حسن (۱۳۹۵). «قصه‌شناسی افسانه نخودی». *مطالعات ادبیات کودک*، ۷ (۲)، پیاپی ۱۴، صص ۹۸-۷۵.
- سرلو، خوان ادوارد (۱۳۸۹). *فرهنگ نمادها*. ترجمه مهرانگیز اوحدی. تهران: دستان.
- شکیبی ممتاز، نسرين و حسینی، مریم (۱۳۹۲). «طبقه‌بندی انواع خویش‌کاری تولد قهرمان در اسطوره‌ها، افسانه‌ها، داستان‌های عامیانه و قصه‌های پریان». *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۱ (۱)، صص ۱۴۳-۷۰.
- شوالیه، ژان و آلن گبران (۱۳۸۲). *فرهنگ نمادها (اساطیر، ایما و اشاره، اشکال و قوالب، چهره‌ها، رنگ‌ها، اعداد)*. ترجمه سودابه فضایی. جلد سوم. تهران: جیحون.
- شوالیه، ژان و آلن گبران (۱۳۸۵). *فرهنگ نمادها (اساطیر، ایما و اشاره، اشکال و قوالب، چهره‌ها، رنگ‌ها، اعداد)*. ترجمه سودابه فضایی. جلد چهارم. تهران: جیحون.
- طباطبایی، لسان الحق (۱۳۸۷). *باغ کاکا*. تهران: بهین.
- طباطبایی، لسان الحق (۱۳۹۶). *حوض توتیا*. تهران: بهین.

- طباطبایی، لسان الحق (۱۳۹۶). خشت طلا و هشت افسانه دیگر از فرهنگ مردم ایران زمین. تهران: بهین.
- قائمی، فرزاد (۱۳۹۱). «روش‌شناسی و مبانی کاربردی برخورد منتقد با متن در رویکرد نقد کهن‌الگویی / یونگی و پسایونگی». پژوهش‌های ادبی، ۹(۳۸)، صص ۱۰۰-۷۳.
- کمپیل، جوزف. (۱۳۸۵). قهرمان هزارچهره. ترجمه شادی خسروپناه. مشهد: گل آفتاب.
- مکاریک، ایرنا (۱۳۸۵). دانش‌نامه نظریه‌های ادبی معاصر. ترجمه مهراں مهاجر و محمد نبوی. چاپ دوم. تهران: آگه.
- هنری، مرتضی (۱۳۵۲). اوسونگون. تهران: مرکز پژوهش‌های مردم‌شناسی.
- الیاده، میرچا (۱۳۸۹). رساله در تاریخ ادیان. ترجمه جلال ستاری تهران: سروش.
- یونگ، کارل گوستاو (۱۳۹۰). چهار صورت مثالی. ترجمه پروین فرامرزی. چاپ سوم. مشهد: آستان قدس رضوی.
- یونگ، کارل گوستاو (۱۳۹۳). انسان و سمبل‌هایش. ترجمه محمود سلطانیه. چاپ نهم. تهران: جامی.

References

- Amoozgar, J and Tafzali, A. (1991). *The Legend of Zoroaster's Life*, Tehran: Babol Library. [In Persian]
- Bettelheim, B. (2002). *The magic of legends*. Translated by Akhtar Shariat. Tehran: Hermes. [In Persian]
- Biruni, A. (2007). *Atharul Baqiyyah*. Translated by Akbar Danasresht. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Campbell, J. (2006). *The thousand-faced hero*. Translated by Shadi Khosrupanah. Mashhad: Gol Aftab. [In Persian]
- Chevalier, J and Alain G. (2003). *The culture of symbols (mythology, gestures and gestures, shapes and patterns, faces, colors, numbers)*. Translated by Sudaba Fazali. Volume III. Tehran: Jihoon. [In Persian]
- Chevalier, J and Alain G. (2006). *The culture of symbols (mythology, gestures and gestures, shapes and patterns, faces, colors, numbers)*. Translated by Sudaba Fazali The fourth volume. Tehran: Jihoon. [In Persian]
- Darvishian, A. (2005). *Anthology of Legends of Iranian People*. Volume 1, Tehran: Books and Culture. [In Persian]
- Darvishian, A. (2005). *Anthology of legends of Iranian people*. Volume II, Tehran: Books and Culture. [In Persian]
- Darvishian, A. (2005). *Collection of legends of Iranian people*. The seventh volume, Tehran: Books and Culture. [In Persian]

- Darvishian, A. (2005). *Collection of legends of Iranian people*. Volume 11, Tehran: Books and Culture. [In Persian]
- Darvishian, A. (2005). *Collection of legends of Iranian people*. Volume 14, Tehran: Books and Culture. [In Persian]
- Darvishian, A. (2005). *Collection of Legends of Iranian People*. Volume 19, Tehran: Book and Culture. [In Persian]
- Darvishian, A. (2006). *Collection of Legends of Iranian People*. Volume 8, Tehran: Books and Culture. [In Persian]
- Eliade, M. (2010). *A treatise on the history of religions*. Translated by Jalal Sattari, Tehran: Soroush. [In Persian]
- Ghaemi, F. (2011). "Methodology and practical foundations of the critic's approach to the text in the approach of archetypal/ Jungian and post- Jungian criticism". *Literary research*. Ninth year No. 38. pp.: 73-100. (In Persian)
- Henry, M. (1973). *Osungun*. Tehran: Anthropology Research Center. [In Persian]
- Makarik, I. (2006). *Encyclopedia of contemporary literary theories*. Translated by Mehran Mohajer and Mohammad Nabavi. Second edition. Tehran: Ad. [In Persian]
- Serlo, J. (2010). *A Dictionary of Symbols*. Translated by Mehrangiz Ohadi's Tehran: Dastan. [In Persian]
- Shakibi Mumtaz, Hosseini, M. (2012). "Classification of types of self-care of the hero's birth in myths, legends, folk tales and fairy tales". *Popular culture and literature*. No. 1. pp.: 70-143. (In Persian)
- Tabatabai, L. (2008). *Uncle's garden*. Tehran: Behin. [In Persian]
- Tabatabai, L. (2016). *Clay of gold and eight other legends from the culture of the people of Iran*. Tehran: Behin. [In Persian]
- Tabatabai, L. (2016). *Tutia Pond*. Tehran: Behin. [In Persian]
- Jung, C. G. (2014). *Four archetypes*. Translated by Parvin Faramarzi. Third edition. Mashhad: Astan Quds Razavi. [In Persian]
- Jung, C. G. *Man and his Symbols*. Translated by Mahmoud Soltanieh. 9th edition Tehran: Jami. [In Persian]
- Zolfaghari, H. (2017). Classifying the Folktale of Nokhodi ("Little Pea") *Iranian Children's Literature Studies*, 7(2), 75-100. doi: 10.22099/jcls.2017.3703. (In Persian)